

БОЛТІВЕЦЬ Сергій Іванович

ЖИТТЄДАЙНІСТЬ УКРАЇНЦІВ НАПЕРЕКІР І ВСУПЕРЕЧ РОСІЙСЬКОМУ ҐЕНОЦИДУ

Sergii BOLTIVETS
THE LIFE-GIVING VITALITY OF UKRAINIANS IN DEFIANCE
OF AND DESPITE RUSSIAN GENOCIDE

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2026.01.008>

УДК 314.113:341.485

Питання тисячоліть

Чи не безсвідомими є ті засоби самозбереження, які дозволяють українському народу зберігати свою життєздатність протягом тисячоліть? Які з них і наскільки усвідомлюються та передаються з покоління в покоління? Дихотомія покірності та опірності, та чи не в ній вибір між загибеллю і життям? Чи не генетично спадкованими є психофізіологічні механізми реагування на небезпеку і, якщо так, то наскільки витребуваними реаліями загроз і небезпек вони є в сучасного покоління українців? Захист себе і всіх у своїй особі чи всі разом, як захист? Самопожертва чи втеча?

Ці та безліч інших запитань виникатиме доти, доки триває філогенез кожного народу, а в умовах українського опору збройному російському нападу їх ставатиме все більше. Кожна епоха даватиме на них власні відповіді, які відображатимуть характерологію народу на певному етапі своєї боротьби за життя. Прикладом постановки цієї проблеми перед російською воєнною загрозою на початку ХХ століття є опис Софією Русовою вибору українцями власної майбутньої долі: «Життя виховувало наче два різні типи українців: обидва патріоти, але один вже пристосований до найтяжчих умов життя, навіть до спільної праці з найлютішим ворогом, а другий – ще зі старими традиціями, зі старим морально-політичним кредо, з яким він їде на евакуацію, на еміграцію, аби того кредо не зректися, не зробити жодного компромісу з життям. Ці другі не

миряться з тим брудом, який революція внесла в життя, вони вірять у певність свого, витвореного в інших умовах, ідеалу. Котрий з цих двох типів більш життєвий, котрий буде визнаний за правдивий і доцільний – це покаже історія, але ця різниця страшенно вразила тоді мене» [1, с. 241-242].

Російська війна проти України, розпочата в 2014 році, ці «різні типи українців» й «обидва патріоти» переспрямувала український люд в протилежні, ніж більш як століття тому, напрямки: один з них, не роздумуючи, схопився за зброю, а за її відсутності – за те, що було під рукою, і вийшов проти наступаючих російських танкових колон, спиняючи їх навіть ціною власних життів, а другий – подався «на евакуацію, на еміграцію» разом із переважно жіночим і дитячим населенням, або ж причаївся подалі від лінії фронту на заброньованих посадах чи придатних для переховування від мобілізації до Збройних Сил України прихистках. У результаті зятятих ворожих набігів на Україну протягом найбільш відомого нам останнього тисячоліття за межами наших етнічних земель опинилось більше людей, ніж мешкає на збережених українських територіях. Мрія про повернення, окрім цілеспрямованих одиничних зусиль, у своїй масі залишається нездійсненою і йде в небуття разом із мрійниками в чужоземних краях: протягом згаданого тисячоліття масового переселення українців до власної Вітчизни в українській історії ще не описано. Однак кожне нове покоління українців в Україні знову і знову береться за незавершену попе-

редніми поколіннями справу захисту українських людей та українських земель від їхніх загарбників.

Методологічні настановлення життєдайності чи позитивізму?

Визначення позитивної психології серед усталених галузей людинознавчого знання ставить передусім методологічне питання про те, що входить до її предмета, а що залишається поза її межами. Наступне, друге питання, це співвідношення обсягу того, що охоплюється предметом позитивної психології порівняно з тим, що залишається поза ним. І, на решті, по-третє, варто з'ясувати, наскільки функціональним, а отже самодостатнім для збереження життя, є становлення позитивної психології в умовах російського геноциду українців в Україні: які джерела надії на збереження людського життя в умовах постійних нічних бомбардувань осель сімей з дітьми, денних артилерійських обстрілів, згвалтувань, повішань, утоплень, спалень, поранень, розстрілів українського населення у власних домівках та під час спроб евакуації з окупованих росіянами територій.

Виходячи з окресленого, зосереджуємо свою увагу на ідеях і позиціях одного із засновників позитивної психології у США Мартіна Селігмана [2-5]. Допомога у «процвітанні», як визначає її призначення автор концепції позитивної психології, містить нове розуміння щастя і благополуччя, яке, на нашу думку, слід порівняти з існуючим розумінням, зокрема з тим, що утвердилося в масовій свідомості. Водночас розвиток концепції позитивної психології триває протягом останніх десятиліть у різних країнах та сферах застосування психологічного знання: щодо фізичної активності у вибірці підлітків Нової Зеландії [6], у міських трансформаціях індійського міста, що розширюється [7], відносно визначення майбутніх напрямків позитивної психології [8], у задоволеності життям студентів музики [9], у застосуванні піфагорійської самосвідомості як когнітивно-поведінкової техніки для фізичного та психосоціального благополуччя та якості життя при розсіяному склерозі [10] та в інших сферах людського повсякдення. Ми звертаємо увагу саме на людське життя, оскільки позитивна психологія ще не вийшла за межі вивчення благополуччя, добробуту та щастя людей з тими живими істотами, без яких останні психодуховні екзистенціали неможливі в май-

бутньому, тобто без тварин, комах та інших партнерів людини в її існуванні на планеті Земля. На нашу думку, життєдайна в українській дисциплінарній версії й позитивна в американській – це *зоопсихологія*. І порівняльна та міжвидова позитивна психологія становлять саме цю важливу перспективу, оскільки вирішує дилему співіснування: «Чи може один вид мати добробут і щастя на тлі чи за рахунок іншого життя на нашій планеті?»

Життєдайна психологія у протистоянні загарбникам

На відміну від європейського культурного процесу психологічна думка в Україні протягом останнього тисячоліття розвивалася хвилеподібно, перебуваючи у прямій залежності від ступеня захищеності чи агресивності геокультурного середовища, структурованого різними державними утвореннями, які намагалися підкорити Україну військовим шляхом, а потім утримати в колоніальному рабстві будь-якими внутрішньополітичними засобами: репресіями, геноцидом, пацифікаціями, русифікаціями, полонізаціями, германізаціями тощо. Протягом останніх десятиліть, подібно до зміни німецьких на російських окупантів за наслідками Другої світової війни, *відбувається заміна зросійщення на занліщення населення країни*. Це явище термінологічно визначене в англійській науковій літературі як «наслідки глобального домінування англійської мови, включаючи *лінгвістичний імперіалізм* і культурне присвоєння» [11].

Як відзначають Манна Дей, Денніс Релоджо-Хауелл і Рона дела Роза, «домінування англійської мови може призвести до систематичного «вилучення» місцевих мов з ужитку, що зумовить втрату мовного та культурного розмаїття і наявного потенціалу мовної та культурної гомогенізації. Домінування англійської також призводить до значної нерівності між англійською та місцевими мовами, при цьому англійська отримує непропорційну частку матеріальних ресурсів порівняно з місцевими мовами» [11, с. 8-9]. Названі загрози політичного, військового, культурного, наукового, духовного винародовлення українців посилюються географічним розташування українських етнічних земель, яке привертає корисливу увагу загарбників, так і з тим, що за геокультурною ситуацією Україна набуває цим самим властивостей зосередження різноманітних зразків переплетення європейських

і східних культур, що водночас уособлює собою поєднання традицій ісламу, християнства та багатьох інших релігій Заходу і Сходу. З одного боку, це сприяє синтезу надбань різних цивілізацій, виконанню у цьому контексті міжкультурного посередництва та об'єднувальної функції, а з іншого – протягом тривалих періодів психокультурного розвитку української нації відбувалося привласнення іншими народами надбань національної культури. Основним напрямком зусиль українського народу протягом останнього тисячоліття, а можливо й раніше, був захист своїх земель від усіяких загарбників та відновлення здатності протистояти тотальному знищенню людей на власних етнічних землях, їх поневоленню, застосування усіх доступних способів збереження людського життя. Ідея процвітання, благополуччя та щастя, яка визначає сутність і спрямованість концепції позитивної психології М. Селігмана у XX столітті, найбільш виразно виявила здатність до самовідтворення та мету спільних зусиль людей у працях Г. Кониського, його учня Г. Сковороди та інших українських мислителів XVIII століття.

За таких умов збереження етнонаціональних культурних цінностей, що відповідали природі українського менталітету, забезпечувалося національною системою освіти (див., до прикладу [22-23]). Завдяки активізації цього самозахисного суспільного організму кожна нова хвиля культурного розквіту вбирала збережене, тим самим безперервно збагачуючи світ психодуховних цінностей українського народу. Історично цей розвиток знайшов своє втілення у трипільській культурі з її ідеалами сонцепоклоніння; культурі Руської землі з центром у Києві, мистецтві Української козацької держави, в наукових здобутках доби «золотого віку» української культури другої половини XVI – першої половини XVII ст.

Фундаментальною закономірністю розвитку психологічних уявлень у ці епохи, періоди та етапи є поглиблення пізнання ідеалу людини як суб'єкта суспільного творення та оволодіння новими вимірами узагальнення, на яких позначилися надбання європейської та азійської культурних традицій. Так, за визначенням П.М. Пелеха, найдавніші погляди на щастя людини в Україні належать мислителю VII-VI століть до нашої ери Анахарзу Придніпрянському, життя якого за часів Солона подає Геродот. Український філософ і психолог Григорій Кониський, враховуючи погляди Анахарза, стверджує, що скіфи були предками

слов'ян. Суть поглядів скіфського мислителя полягає у тому, що щастя людини – це свобода, а тому щасливою може бути лише вільна людина [12, с. 5-79].

Теорія щастя, розроблена Г. Кониським, розглядає здоров'я як складову частину, як засіб досягнення вищої мети і в цьому сенсі не є кінцевою метою людини. «Мета перетворюється на засіб і навпаки», – зазначає Г. Кониський. – Наприклад, ліки для хворої людини – це засіб для вищої мети – здоров'я, а здоров'я – це засіб для ще вищої мети – освіти. Здоров'я може бути як метою, так і засобом» [Там само].

Таким чином, розгляд проблеми людського щастя в українській гуманістичній традиції включає питання, пов'язані зі здоров'ям і навчанням, хоча кожна з них не самодостатня у визначенні найвищих вимірів сенсу життя. До найдавніших уявлень про повноту життя, що визначали добробут і щастя людини, належить цілісна система вірувань українського народу, повага до якої збереглася й донині.

Основи життєдайної психології людини з давніх-давен в Україні охоплюють віру в могутність володарів світу (Сварог, Перун), сонячну силу як передумову життя (Даждьбог, Хорс), багатство і процвітання (Велес), війну і прихильність, милосердя (Стрибог), заступництво у пологах при народженні дитини (Моккоша), вірну дружину, любов і веселощі (Лада і Лад), любов узагалі (Лель, Полель), любов і пристрасть, силу і хоробрість (Ярило) та ін. Особливості саморегуляції людини у цій системі ідеалів полягають в індивідуалізації вибору цінностей відповідно до актуальних психічних потреб окремої людини. У такий спосіб розчарування через невдачу, викликану «неприятністю» одного з богів, компенсується станом надії на іншого, близького за значенням. Цим пояснюється неоднозначність, відсутність чітких меж у тлумаченні значень більшості давньоукраїнських образів богів. Спроби дослідників уточнити їх функціональну семантику можуть бути продуктивними лише за умови дотримання принципів доповнювальності, збагачення новими вимірами значень.

Узагальнення значень, яке відбулося з насадженням християнського віровчення, з одного боку, сприяло уніфікації соціально-психологічного змісту переживань, котрі зосереджувались в єдиному його джерелі, робило його однозначним, позбавленим непоясненого, однаково доступним для всіх, а з іншого – концентрувало психогенність, адже поза Богом

був тільки Диявол і вибір існував лише між спасінням і руйнуванням, райською благодаттю і пекельними муками. Так само в комуністичному втіленні християнської ідеології рушійною силою стали «товариші» і «вороги народу» з єдиною можливістю миттєвого перетворення «товаришів» на «ворогів», але ні в якому разі не навпаки. Земні страждання християн, зосереджені на боротьбі з власним тілом, доведенні його до такого виснаження, за якого воно не розкладалося б після смерті як головної ознаки святості, в наступному, комуністичному втіленні, зберігали в собі ідеал смерті – загибелі в ім'я комуністичних ідеалів, земними образами яких були живі втілення партійних божеств – Леніна, Сталіна і наступних партійних вождів.

Із запровадженням християнства, хоча серед можливих варіантів запозичення чужих релігій князь Володимир розглядав прийняття ісламу, уявлення про добробут і щастя були перенесені за межі земного світу. Душевна сила, необхідна для індивідуального вибору сенсу, таким чином була зосереджена на ідеї досконалості в образі єдиного Бога та в намаганні подолати його протипаки. Удосконалення душі як цілісний і завершений вияв душевного життя людини також переносилося за межі її фізичної буттєвості – в потойбічний світ, а психофізична гармонія буття на десять майбутніх століть набувала спеціалізованих рис самообмеження, довготерпіння, смирення.

Передумови розвитку психології людини заради її життя в XVII ст.

Протиставлення душевного і фізичного, багатоваріантність сенсу життя та його узагальнення унеобхіднили їх богословське вирішення. Ідеалом благополуччя та щастя є душевний спокій – мир, який стає можливим завдяки об'єднанню людини з єдиним Богом. Так, викладач філософії та психології Києво-Могилянської колегії Інокентій Гізель у творі «Мир з Богом людині» (1669) радить, з одного боку, звернутися до Бога для встановлення миру в душі кожної особи, а з іншого – розширює допустимі межі її діяльності, спрямованої на фізичне самозбереження. Ця межа визначається змогою людини зберегти власне фізичне існування, користуючись навіть чужими речами, якщо без них їй загрожує смерть в останній потребі, оскільки в цьому стані сутність усіх людей є спільною [13]. А це

означає, що для збереження людського життя допустима певна міра взяття і використання чужого, необхідного для його підтримання, скажімо, їжі, щоб не померти з голоду, або теплої речі, щоб не померти від холоду. Водночас усе, що перевищує цю міру, належить до поняття гріха.

Окрім розкриття моральних засад діяльності людини щодо збереження власного фізичного, а відтак і психічного життя, у цей період у лекційних курсах, які читаються в Києво-Могилянській колегії, представлено розділ, присвячений опису виражених психічних розладів. Це встановлює відмінність між станом психічного здоров'я і його розладом, а отже різними сторонами психічного функціонування людини. Так, у курсі «Психологія, або Трактат про душу», який, за свідченням П.М. Пелеха [12, с. 5-79], викладав Стефан Яворський, наведена симптоматика (symptomata) і пояснення психофізіологічних механізмів летаргії, епілепсії, апоплексії, паралічу, марення, запаморочення та інших розладів. Саме у 1691-1693 роках Яворський вводить до активного наукового вжитку поняття «психологія» (psychologia), утворивши його, ймовірно, за аналогією зі словом «фізіологія» (physiologia), що призвело до подальшого уточнення і глибшого розвитку предмета психологічного пізнання.

Теорія емоцій

До розкриття рушійних сил життя людини належить теорія емоцій, створена в 1706-1710 роках Феофаном Прокоповичем, яка була викладена у п'ятій книзі підручника «Про риторичне мистецтво» під назвою «Про тлумачення афектів душі» [12, с. 5-79]. Чуттєва душа – це здатність окремої людської душі пізнавати добро і зло, спонукуючись відповідним афектом. Тоді афект або емоція становить зворушення чуттєвої душі від думки про добро і зло. І тут головним почуттям, яке постає джерелом афектів (емоцій) є любов як схильність розумної волі особи до добра (добраго об'єкта). Мета любові подвійна: бажати добра і не бажати зла. Тому всі емоції поділяються на два типи: емоції, пов'язані з бажанням добра, та емоції, пов'язані з відразою до зла. При цьому емоції, пов'язані з бажанням добра, охоплюють:

- любов як головний потяг до добра;
- радість від досягнення цього блага;
- бажання досягти цього блага через діяння і вчинення;

– турботу про досягнення добра у здійсненні гідних справ;

– сподівання того, що добро буде досягнуто.

Емоції, пов'язані з відразою до зла, актуалізують:

– ненависть, що відвертає волю людини від зла;

– біль, який виникає тоді, коли людина відчуває присутність зла;

– страх, який з'являється, коли людині загрожує зло;

– відчай, який охоплює людину, коли вона не знає, як відвернути зло;

– гнів, обурення, сором'язливість, співчуття як види ставлення до зла і його неприйняття.

Чому люди інколи чинять зло? І тут психологічна закономірність, окреслена Ф. Прокоповичем, не порушується: люди люблять зло, стверджує він, коли вважають, що воно є добром, навіть якщо предмет любові є для них за своєю суттю лихом. Тому, як не парадоксально, людська воля може бачити добро у злі.

Дружба – один із видів любові, який становить бажання добра іншій людині. Генеза дружби полягає у ввічливості, схожості звичок і занять, красі та інших привабливих властивостях. Дружба як різновид любові має у підґрунті ту саму модель: щоб бути коханими, ми повинні спочатку самі полюбити.

Корисність любові полягає у її «вогняній» природі, яка пробуджує мужність, хоробрість людини, котра любить, під час небезпеки. А ще є шкідлива любов: батьки захищають сина, коли батьківщина в небезпеці, або син сидить біля ліжка хворого батька чи матері, нехтуючи обов'язком перед батьківщиною. Ф. Прокопович виділяє внутрішні взаємозв'язки між емоціями, що дає змогу уточнити його погляд на структуру цілісної діяльності душі здорової людини. Зокрема, емоція надії споріднена з емоцією страху на тій підставі, що надія – це стан особи, яка очікує майбутнього добра більше, ніж боїться майбутнього лиха, а страх, навпаки, – це стан особи, котра боїться майбутнього лиха більше, ніж очікує його. Страх – хворобливе почуття людини, просякнуте думкою про зло, яке вона не в змозі відвернути. Але в цій хворобливій емоції є користь, адже страх змушує особу позбутися ліни та бездіяльності. Звідси джерелять цілющі властивості страху. Ф. Прокопович першим розглядає емоцію змагання, яку він відносить до типу позитивних, а отже до притаманних життєтворчій психології людини. На відміну від змагальної емоції, емоція заздрості – це біль,

викликаний чийось володінням благом, або радість, породжена чийось нещастям. Якщо змагальна емоція напружує психічні сили людини, змушуючи її сумлінно виконувати роботу і долати небезпеку, то емоція заздрості не викликає потреби докладати власних зусиль для отримання того ж блага, що є в інших, а збуджує бажання, щоб відповідним благом ніхто інший не володів.

Крім теоретичних положень, Ф. Прокопович розкриває методику їх застосування у практичній діяльності, зокрема під час виголошення промови. Так, щоб викликати бажані емоції, потрібно, щонайменше, дотримуватися двох найважливіших правил: а) *перше*: якщо ви хочете справити враження на слухачів, розповідаючи про якийсь предмет, опишіть його так, ніби ви тримаєте його перед собою; викликаний афект буде тим більший, чим більшим є добро або зло, що його спричиняє; б) *друге*: перш ніж викликати афект у слухачів, необхідно викликати його у самому собі.

Отже, щоб пробудити надію, треба показати, що добро ближче, а зло далі. Для цього потрібно описати, яка велика підмога наближається, що ми сильніші й хоробріші за ворога, навести приклади з історії, обіцяти винагороду за хоробрість, викликати радість, збурити гнів, бо в розлюченої людини надія бере гору над страхом, а тому вона менше звертає уваги на небезпеку. Для появи змагальної емоції важливо згадати про чесноти предків, ставити їх у приклад, а щоб знищити заздрість, слушне використання іронії. Для того, щоб викликати любов, стиль оратора має бути полум'яним, жвавим, неспокійним, а мова – насиченою метафорами, алегоріями, повторами, а за потреби – паузами, вигуками, звертаннями.

Теорія душевних афектів, створена Ф. Прокоповичем, дозволила виявити як спільну основу, так і систему взаємозв'язків у прояві емоцій – діад, протилежних за своїм психологічним змістом і впливом на загальний стан людини. Водночас вона встановила межі можливих коливань кожної з емоцій під впливом зовнішніх факторів. Здатність до цих коливань, межі відновлення, гнучкість прояву є характерними властивостями емоційної сфери людини без виражених психічних розладів, а відтак психічно здорової.

Пізніше вікові особливості набуття необхідних для життя моральних навичок розкрив С. Калиновський [14, с. 123-127] у праці «Курс філософський, який читав у Києво-Могилянській академії шляхетним любителям

мудрості в 1729-1730 роках преподобний отець Стефан Калиновський». Автор порівнює вікові здібності молоді і людей зрілого та поважного віку, що дозволяє йому висновувати те, що юнацький вік більш придатний для навчання етики як «вождя і вчителя життя», якщо тільки вони вже мають мету майбутнього життя у собі. Відзначимо, що важливе психогігієнічне, а отже життєзберезувальне значення має вибір і привласнення як дитиною, підлітком, юнаком, так і дорослою людиною системи цінностей, ідеалів і цілей, що виражають сенс їхнього буття і діяльності. Усвідомлюючи це значення, С. Калиновський відзначав: «Зрештою, моральна філософія є ліками від хвороб душевних, тобто від пороків, і приборкувачем пристрастей. Тому чим більше хтось схильний до пороку, тим більше він потребує моральної підтримки» [Там само].

У такий спосіб визначається важлива місія морального виховання в забезпеченні психічного здоров'я людини та роль ціложиттєвого виховання у запобіганні «хворобам душі» шляхом регулювання («приборкання») пристрастей, відповідно до цілей майбутнього життя.

Теорія щастя

Як формуються цілі майбутнього? Відповіді на це питання розвинув мислитель Георгій Кониський, навчитель Григорія Сковороди в Києво-Могилянській академії, у своїй чи не найпершій в європейському континуумі теорії щастя. Подальша поетична і філософська творчість Г.С. Сковороди узасаднена саме на цій теорії. Професор Г. Кониський навчав: щастя полягає у здатності людини отримати саме те, чого вона хоче. Але як не помилитися у своїй волі, як це часто буває в людей? Помилка окремої людини у власному шлюбі призводить до гіркового розчарування. Її приваблює те, що здається вищим благом, але насправді це благо виявляється для неї невідповідним. Причина помилки криється в незнанні власної природи і, відповідно, у невмінні вибрати саме те, що її максимально вдосконалить.

Щастя, за визначенням Г. Кониського, є об'єктивним і формальним. Об'єктивне щастя – це предмет, володіння яким робить людину щасливою. Формальне щастя – споглядання бажаного об'єкта або процес його здобуття. Автор уточнює визначення об'єктивного та формального щастя, які відрізнялися в курсах філософії і психології, розроблених його попередниками, зокрема, таке: об'єктивне щастя

– це об'єкт щастя, матерія, а не саме щастя; формальне щастя – справжнє щастя.

Окреслене розуміння формального щастя краще було б визначити як суб'єктивне, оскільки щасливою може бути лише сама людина як суб'єкт діяльності. «Але давайте не будемо сперечатися через слова, – зазначає цей мислитель» [12]. Натомість, на його думку, варто встановити, що саме в пошуках найвищого блага людина виділяється як суб'єкт, що є кінцевою метою вчинків. Саме володіння таким предметом є найвищим щастям людини. Кожна людина у своїй уяві створює кінцеву мету (*finis ultimus*) усіх своїх дій. Якщо, скажімо, запитати селянина: – Нащо лагодити плуг? – Землю орати, – відповідь він. І ця відповідь матиме значення мети дії, але не кінцевої. Якщо знову запитати селян: – Навіщо орати землю? – Хліб сіяти – буде відповідь. У цих словах також буде зміст мети, але він не матиме остаточного значення для селянина. Якщо ми продовжимо уточнювати кінцеву мету за допомогою нового запитання: – Нащо сіяти хліб? – Щоб було чим підтримувати своє життя! – скаже селянин. Остання відповідь буде кінцевою метою, яка несе найбільше благо, найвище щастя (див. [12]).

Суттєвою ознакою, яка відрізняє людину від тварини, на думку Г. Кониського, є знання мети, на яку слід спрямовувати свою діяльність і використання засобів, які реально приведуть її до досягнення мети. Звідси очевидно, що думка навчителя Георгія Кониського – Сильвестра Кулябки – про мету-дійсність, яка існує як образ створеного майбутнього, якнайточніше вписується у психологічну теорію щастя, вибудовану талановитим учнем. Успадкування наукової традиції, яка полягала в інтелектуальному збагаченні, розширенні, поглибленні здобутків попередників, призведе в майбутньому до появи генія мудродіяння Григорія Сковороди.

Розвиваючи психологічні закономірності цілеспрямованої діяльності людини в її русі до щастя, Г. Кониський окреслює винятки, які стосуються вчинків дітей, п'яних і божевільних. Він зауважує, що їхні дії не є справжніми діями людини. Проте доцільна діяльність властива і тварині, і людині. Людський розум має здатність пізнавати і, отже, заздалегідь визначати мету, тоді як тварина ведеться до результату силою інстинкту. Мета як цілі і засоби її досягнення, як способи діяння залишаються для тварини непізнаними і тому непередбачуваними. Тому й результати інстинктивної дії також непередбачувані.

Загалом предметами діяльності у вченні Г. Кониського є: 1) розумні люди; 2) чутливі (тварини); 3) позбавлені пізнання (інші предмети). При цьому дії, які формуються цими суб'єктами, характеризуються трьома відповідними способами руху-поступу до мети:

а) найдосконаліший спосіб: суб'єкт усвідомлює мету як благо (благодать) й опановує засоби її досягнення; така діяльність властива лише людині;

б) нижчий шлях: суб'єкт визнає мету добром (добрим), але засоби використовуються лише завдяки природному інстинкту, залишаючись невпізнаними; це характерний спосіб діяльності тварин, до прикладу, павука, який визнає мух своїм благом, але ловить їх інстинктивно, не осмислюючи засобів лову;

в) найнижчий і недосконалий спосіб: суб'єкт не знає ні мети, ні засобів, але все ж «іде до мети через природну схильність»; це стосується неживих предметів, наприклад каменю, вогню, які не знають ні місця, куди вони рухаються, ні способу, за допомогою якого відбувається їх рух [12].

Тяглість української людинознавчої думки в осмисленні мети життя живих і неживих суб'єктів найточніше, на наш погляд, у ХХ столітті висловив український поет з Вороніжчини Євген Плужник:

Каменя один приділ – лежати,
Вітрові один закон – лети!
Тільки я поставлений питати
Як не цілі, то бодай мети...
Та хоч як – в лиця свого поті –
Зважу міру явищ і подій, –
Камінь той лежатиме і потім,
Вітер той летітиме й тоді.

(Збірка «Рівновага», 1933 р. [15, с. 295]).

Для людини мета – це те, заради чого вона діє: будь-яка мета має значення добра і будь-яке благо може бути метою. Так, багатство для людини є звичайним засобом, але для жадібної людини це – ціль, тому що вона задовольняє її бажання здобути багатство і відчутти від цього задоволення. Маємо приклад того, як засіб перетворюється на мету, що призводить до появи нижчих засобів. Отже, мета може стати засобом, а засіб – метою. Зокрема, жадібність як риса особистості, на наш погляд, становить складову тріади: «жадібність – марнотратство – бережливість», які притаманні свідомості зрілої особи як регулятор цих її інтенцій-прагнень. Зокрема, шляхом міркувань людина визначає співвідношення кожної з названих крайніх складових тріади в кожному

конкретному випадку повсякдення, а типовий спосіб дій визначає її характер як жадібної, бережливої або марнотратної особи. На противагу жадібності вже у ХХІ столітті українські мислителі створили визначення бережливості як риси особистості, яка виявляється в усвідомленні цінностей навколишнього світу і себе в ньому, що реалізується в ощадливості і доцільності їх дотримання. На наш погляд, у структурі особистості бережливість пов'язана з повагою до результатів праці інших людей, власної праці, усвідомленням неповторності та невідновлюваності природних ресурсів, культур, цінностей, часу їх існування та життєвого часу людини. Бережливість забезпечує збереження та передавання з покоління в покоління надбань духовної та матеріальної культури, які водночас є носіями історичної пам'яті сім'ї, нації, людства, а психологічні межі вияву бережливості окреслені усвідомленням кінцевої мети, що реалізується в ковальних сенсах оберігання, охорони, заощадження, пильнування, утримування як певних духовно-інтелектуальних або матеріальних цінностей, так і самого себе, співгромадян, об'єктів живої й неживої природи [16, с. 488].

На той час, у ХVІІІ столітті, найбільш узагальненим значенням мети, за Г. Кониським, є *мета відволікання* – уникнути зла, і *мета погоні* – наздогнати добро, яке любить людина. Ця подвійність цілей заснована на єдиній спільності – на любові. Як слідує із цього твердження, Г. Кониський поділяє ідею взаємозалежності любові як основи схильності людини до добра та ненависті як відвернення волі від зла, обґрунтовану свого часу Ф. Прокоповичем у його теорії афектів душі. Отож укотре підтверджується, що всіляка ненависть походить від певної любові, оскільки будь-яка мета відвернення від зла належить до мети прагнення добра, яка має значення кінцевої, вирішальної. Г. Кониський зазначає, що людина ненавидить щось так само, як любить протилежне. До прикладу, такою метою, у якій прагнення до добра передбачає відвернення зла, можуть бути мета суб'єкта діяльності (діяча), моральна мета, яку суб'єкт вільно ставить перед собою, і мета дії, тобто фізична мета, до якої дія належить за своєю природою. Так, плата за лікування, яку встановлює лікар, є моральною метою, тому що це мета діяча, яку він вільно ставить перед собою. Здоров'я пацієнта, яке своїми діями відновлює лікар, є фізичною метою, оскільки за своєю органікою воно належить до цих дій.

Матеріальною причиною діяльності є фізичні рухи волі як рушійні сили дій людини, які вивчає психологія, а формальні причини, що визначають якість вчинку, його належність до певної мети, досліджуються суголосно і психологією, й етикою. Таким чином психологія та етика узасаднюють подальший розвиток психології людини. Мета і цільова причина відрізняються тим, що мета належить суб'єкту (дійовій особі), а цільова причина – самій дії. Так. Під час будівництва будинку метою архітектора є гонорар, а ідея існування будинку становить цілеспрямовану причину самої будівлі, оскільки вона визначає його існування.

Будь-яка мета, стверджує Г. Кониський, має значення блага і тому стає предметом бажання. Людина прагне тільки того, що має сенс добра. Добро – це все те, що дає людині й тварині більшу досконалість. Мислитель обґрунтовує різні види блага: істинне добро – це благо, яке вдосконалює людину з досягненням мети; зовнішнім відносним благом є багатство, оскільки воно робить людину більш досконалою не зсередини, а зовні і в ставленні до суспільства; уявне благо – добро, яке є таким лише на перший погляд, але насправді не покращує людину, скажімо, «недозволені предмети розкоші» тощо; почесне благо – благість, якої людина бажає заради себе самої. або це те, що відповідає правильно організованому розуму; приємне благо – це благодійство, яким особа володіє і яким втішається; це те, що задовольняє бажання, але не кожне приємне благо є чесним: корисне благо – це той його різновид, що становить лише засіб досягнення іншого блага – чесного чи приємного, себто те, що веде до приємного і почесного у людському повсякденні.

Свобода волі, зазначає Г. Кониський, виявляється в тому, що людина може діяти або бездіяти, ненавидіти чи бути байдужою до зла, але не може його любити. Тому воля людини спрямована лише на добро. Воднораз бажання людини визначаються її знаннями. Саме ця засаднича ідея психологічних курсів Києво-Могилянської колегії (з 1701 р. – академія), яку утвердили її викладачі в українській психологічній думці XVII-XVIII ст. Інтелектуальне пізнання людини створює можливості для досягнення мети, а відтак і для усвідомлення сенсу своєї життєдіяльності, у якій полягає справжнє щастя. Тому здоров'я, зокрема здоров'я душі, є і метою, і засобом досягнення людського щастя.

Сучасник Г. Кониського Григорій Щербацький у курсі лекцій з філософії вживає поняття «різновиди душевного стану» [17], змістовленням якого так само є знання або розуміння (cognitio, perspicientia). Отож, за визначенням українських мислителів цього періоду, знання становить першооснову душевного стану прагнення і досягнення мети, що сукупно ущасливорює людину.

Спадкоємність у розробці проблеми людського щастя та розвиток Григорієм Сковородою системи поглядів свого вчителя Г. Кониського, який також узагальнив психологічні досягнення своїх попередників, істотно збагативши їх, підтверджує наявність вираженої наступності української людинознавчої думки, яка, незважаючи на хвилеподібність різних її етапів, зберігала свою унікальність, розлого змістовлюючи власні етнокультурні цінності. Так, щастя у спадщині любомудра Г. Сковороди визначається «сродною (спорідненою) діяльністю». Суть його полягає у «здоров'ї духу, душевному спокої і бадьорості серця» за умови, що людина «живе у згоді з природою» [18, с. 160-187]. Це означає, що потрібно узгоджувати справи свого життя зі здібностями і талантами. На це має бути спрямоване пізнання власної природи та використання можливостей, які вона надає. Самовдосконалення як мета пізнання людиною самої себе утворює тріаду, яка розкриває: а) риси людини, що відрізняють її від тварини; б) індивідуальні риси-властивості; в) національні особливості.

Оскільки сутність людини розкривається у її діяльності, то єдність її думок, почуттів і діяльних прагнень Г. Сковорода вбачає у людському «серці» як першоумові розуміння земного покликання людини. Причём це розуміння є «ідеальним баченням» її «спорідненості». Розвиток цієї думки дає змогу Г. Сковороді серед шерегу професій і посад – хлібороба, пастуха, воїна, купця, художника, вченого, гончара, шевця, статського радника – логічно виокремити покликання безпосереднього служіння, досконалого розуміння і любові до людини.

Воднораз, крім визнання виняткової важливості самовдосконалення людини та її покликання служити, досконало розуміти і любити ближнього має місце внутрішня спорідненість педагогічної та лікувальної праці, на якій український мислитель наголошує окремо: «учитель і лікар», «лікар і вчитель», а взагалі – «слуга природи». В контексті призначення інших посад і професій учитель і лікар ніде

більше не об'єднані і не протиставлені, оскільки підґрунтя їх унікальної «спорідненості» становить служіння природі, яка є початком усього. Інші професії, види професійного призначення людей не мають такого ж ступеня близькості до першооснови – природного ества людини. Звідси слідує, що вже в XIX столітті набуває особливого розвитку ідея людської досконалості як ціложиттєвого руху-розвитку до набуття найточнішої подоби ідеалу велемудрого Бога, відображеного у християнських джерелах, «...нагадуючи кожній людині й навчаючи кожного всякої мудрости, щоб учинити їх досконалими у Христі» [19, с. 232].

Ідея людинознавчого вдосконалення фахівців, які своєю особою справляють оздоровчий вплив на людину, стала набутком спеціалізованого обговорення у 40-х роках XIX століття і близько двох десятиліть дебатовалась в Україні на з'їздах земських лікарів. Результатом стало заснування і відкриття 21 травня 1885 року в тодішній столиці імперії Санкт-Петербурзі Імператорського клінічного інституту для удосконалення лікарів за ініціативи професора М.Ф. Здекауера та підтримки хірурга М.І. Пирогова і практичного її втілення професором-терапевтом Е.Е. Ейхвальдом, який став його першим директором. У своїй першій лекції о 10-й годині ранку 21 травня 1885 року для перших земських лікарів-курсистів інституту Едуард Едуардович Ейхвальд сказав: «Неможливо вимагати, щоб у даний час молоді лікарі залишали медичні факультети з тим запасом прикладних знань і з тією досвідченістю, які можуть бути одержані тривалою практичною, а особливо лікарняною діяльністю» [20, с. 173-175]. За цим прикладом через півстоліття шириться створення відповідних закладів для удосконалення вчителів й у такий спосіб ідея спорідненості лікарської і вчительської праці, висловлена Г. Сковородою, через століття набуває свого інституційного втілення.

Критерієм «спорідненості», за Г. Сковородою, тобто відповідності власному характеру обраної діяльності, є «духовна радість». Якщо немає такого гатунку радості, то це означає, що людина нещасна і, відповідно, це свідчить про неповний прояв інших складових людського ущасливлення – «душевного здоров'я» та «душевного спокою». Однак останні екзистенційні стани пов'язані не із розслабленням душевного стану особи, а із зусиллями щодо його досягнення. У цьому зв'язку вимоги частини сучасних психологів про важливість

створення «кімнат психологічного розвантаження» прямо суперечать наведеній методології української людинознавчої думки.

За філософським світобаченням Г. Сковородою, людські емоції та почуття мають спрямовуватись у необхідне природне русло, бо, не знаходячи належного застосування, руйнуватимуть душу і, як її відображення, – навколишній світ, якщо позбавити людину її спорідненої діяльності: «Тоді ніщо її не влаштовує. Мерзотні і стан, і місце, де живе. Огидними здаються сусіди, несмачними розваги, набридливими розмови, неприємними стіни світлиці, немилі всі домашні; ніч нудна, а день прикрий; улітку шанує зиму, а взимку вихваляє лто; подобаються давно минулі Авраамові віки або Сатурнові; хотілося б повернутись із старості в молодість, із молодості у підлітковий вік, з підліткового віку в зрілість. Ганьбить свій народ і звичаї своєї країни. Паплюжить природу, обурюється на Бога і сама на себе гнівається. Те є одне солодке, що неможливе; бажане, що минуло; заздирить тому, що далеко. Там тільки добре, де її і коли її немає. Хворому будь-яка їжа гірка, послуга гидка, а постіль жорстка. Жити не може і померти не хоче. Млість у лікарів є провідницею всіх тілесних хвороб і збурень. А душевне невдоволення – це двері до всіх сердечних пристрастей і внутрішніх збурень. Не видно повітря, що хвилює море, не видно і нудьги, що тривожить душу. Не видно – а мучить. Мучить – і не видно. Вона є дух терзаючий, думка нечиста, буря люта. Все ламає і тривожить. Літає і сідає на позолочених дахах. Проникає крізь світлі палаци. Сидить на тронах сильних. Нападає на військові табори. Дістає на кораблях. Знаходить на Канарських Островах. Пірнає у глибоку пустелю. Гніздиться в душевній точці» [21, с. 664-665].

З психічного стану людини, описаного Г. Сковородою, видно всебічний душевний розлад, що позначається на всій людській діяльності, і можливість його виникнення в кожній особі, діяльність якої не відповідає її природі. Цей «мучительний дух» може охопити багатих – і можновладців, солдатів і матросів, навіть тих, хто, змінивши неприємне оточення, свою країну, опиняється «на Канарських Островах». Отже, психічне здоров'я не залежить від майнового стану, соціального становища та місця проживання людини.

Іншими словами, людина, охоплена «мучительним духом», невдоволена своїм реальним, нинішнім станом, що спрямовує її нездійснені прагнення рухатися до чогось іншого – колись,

уже відомого їй або невідомого, але омріяного. При цьому її діяльність спрямована на руйнування навколишнього світу, який завдає їй болю: стосунками з близькими людьми, сусідами, цінностями власного дому, звичаями рідної країни і насамперед власними особистісними домаганнями, собою як мірила всього цього. На думку Г. Сковороди, в такому душевному стані для людини бажане і прийнятне («солодке») неможливі. А це означає, що кожна людина сама є творцем «пекла і раю» у власній душі, оскільки в ній діалектично розгортається боротьба «архистратига із сатаною»: плотські помисли – злі духи, де ангели – чисті серце і думки».

Таким чином, розвиток життєдайності людської психології протягом століть виживання і життя української нації базувався на заохоченні всього рідного для людини – її найкращих природних задатків і здібностей, взірців їх ціложиттєвого втілення, найвищих моральних ідеалів добра і милосердя, завдяки яким тільки й можливе людське щастя.

Європейський матеріальний позитивізм: загроза власному життю через російську заздрість

Західноєвропейська філософсько-психологічна думка якщо не прямо спрямовувала, то принаймні не протистояла ідеологічній і, як наслідок, силовій, збройній експансії проти корінних народів американського континенту, а потім і народів Європи, не помічаючи зростання загрози їхньому існуванню в азійських метаморфозах перетворення Золотої Орди в Московію, з Московії в Росію, з Російської імперії в СРСР, з СРСР в Російську Федерацію. Десятки століть, що минули з часу поневолення Європи римськими завойовниками, спричинили зникнення з історичної пам'яті європейських народів гіркоти загиблих незліченних життів їх далеких волелюбних предків, які вбивали один одного в гладіаторських боях для розваги чужинців, зазнавали ними утисків. Їхні далекі нащадки були позбавлені співчуття до їх ненаситної, тепер уже неприборканої, жадоби власного ілюзорного багатства. Як результат – внутрішньоєвропейські війни, кульмінацією яких стали Перша та Друга світові війни ХХ ст., у які були втягнуті й інші континенти земної кулі.

Чи не справою західноєвропейських мислителів було застерігати своїх, виплеканих культурою Європи, завойовників чужих земель і чужих благ, руйнівників чужих культур? Про-

те гуманістичні досягнення західноєвропейської думки мало протидіяли цьому процесу порушення цілісності та здатності до співіснування в універсальній цивілізації. Причому невирішені суперечності не зникають і не трансформуються, безперервне коло проблем повертає реальність щоразу до тих самих наслідків, а людина діє відповідно до усталених моделей трафаретного мислення, які призводять до тих самих результатів, що вже зазнав Європейський континент. Така, власне, проблема морального і фізичного самозбереження народів світу в їхньому русі до незмінної мети – до *щастя*, що охоплює виправлення національного характеру і звичаїв, придушення примхливих прагнень до надмірностей, розвиток солідарності перед лицем загроз і небезпек.

Неминучий конфлікт між здобуттям і створенням, пограбуванням і збереженням результатів своєї праці, вбивством людей і захистом їхнього життя визначає нинішню війну між монголоїдною расою, яку концентрує в собі Росія, та європеодами, до яких належать українці та їхня держава Україна, котра завжди приймала на себе перший удар від епохи Золотої Орди й донині.

Яку мету переслідують у своїх претензіях на Європу теперішні монголоїди, які неодноразово приховували свої попередні назви від «моксель», «москалі», «великороси» до сучасної самоназви «росіяни»? Чому в планах і мріях росіян народи Європи підлягають знищенню? Відповідь на це питання залишається незмінною протягом століть і в нинішніх уявленнях десятків мільйонів росіян: *ми не можемо дозволити іншим народам жити краще за нас*. Таким чином, як не парадоксально, європейський матеріальний позитивізм як умова добробуту європейської людини набуває загрозової властивості небезпеки для життя його творців.

ВИСНОВКИ

1. Європейська гуманістична культура, невід'ємною частиною якої є українська психологічна думка, на всіх етапах свого розвитку відзначається послідовним розв'язанням проблемами психічного здоров'я людини, зокрема його моральних аспектів, визначенням природо-відповідної діяльності у її русі-поступі до власного щастя.

2. Значне місце у цьому процесі належить розгляду соціальних компонентів упорядкування та регуляції індивідуальних психічних

станів, зокрема змісту колективного психічного життя, яке на різних етапах розвитку визначалося двома релігійними світоглядами – вдалими народними віруваннями та запозиченими, притаманними більш широкому об'єднанню народів (християнству, ісламу тощо).

3. На кожному з цих етапів, які супроводжувалися війнами, вбивствами та пограбуваннями, збереження життя визначалося надією на його збереження і на краще майбутнє, а отже й на безпеку і добробут.

4. Усе це визначає ґрунт, на якому постає життєдайна психологія з її вірою та обґрунтуванням можливостей творчих здібностей людини з метою покращення існуючих взаємин, умов життя та щастя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Русова С. Мої спомини. Львів: Вид. кооператива «Хортиця», 1937. 284 с.
2. Seligman Martin E.P. The Optimistic Child: Proven Program to Safeguard Children from Depression & Build Lifelong Resilience. New York: Houghton Mifflin. 1996.
3. Seligman Martin E.P. Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment. New York: Free Press, 2002.
4. Seligman Martin E.P. «Can Happiness be Taught?». *Daedalus*, Spring, 2004.
5. Seligman M. E.P. Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being. *Free Press*, 2011. <https://psycnet.apa.org/record/2010-25554-000>
6. Shepherd Daniel, Krdgeloh Chris, Ryan Clare, Schofield Grant. Psychological Well-Being, Self-Reported Physical Activity Levels, and Attitudes to Physical Activity in a Sample of New Zealand Adolescent Females. *Psychology*, 2012. Vol.3. No.6, June 18. DOI:10.4236/psych.2012.36063
7. Chandra Rakesh, Mukherjee Saradiya. Urban Transformations and New Dynamics of Exclusions: A Mixed Method Study of Health and Well-Being in an Expanding City of India. *Current Urban Studies*, 2015. Vol.3. No.2, June 29 DOI: 10.4236/cus.2015.32012
8. O'Brien Catherine. Sustainable Happiness and Well-Being: Future Directions for Positive Psychology, *Psychology*, 2012. Vol.3. No.12A, December 31. DOI: 10.4236/psych.2012.312A177
9. Demirbatir Erol, Helvacı Ayhan, Yılmaz Nilufer, Gul Gulnihal, Senol Ajda, Bilgel Nazan. The Psychological Well-Being, Happiness and Life Satisfaction of Music Students. *Psychology*, 2013. Vol.4. No.11A, November 29. DOI: 10.4236/psych.2013.411A004
10. Darviri Christina, Zavitsanou Chrysa, Delikou Aikaterini, Giotaki Aikaterini, Artemios Artemiadis, Anagnostouli Maria, Varvogli Liza, Vasdekis Spyros, Chrousos P. George. Pythagorean Self-Awareness Serves Successfully as a New Cognitive Behavioral-Based Technique in Multiple Sclerosis Physical and Psychosocial Well-Being and Quality of Life. *Psychology*, 2016. Vol.7. No.4, April 22. DOI: 10.4236/psych.2016.74059

11. Dey M., Relajo-Howell D., Rosa dela R. The implications of English language dominance: linguistic imperialism and cultural appropriation. *State family and youth policy: legislation, methods and practices*. 2023. 1-2(5-6). P. 106-119. <https://sj.udu.edu.ua/index.php/dsmp/issue/view/73/34>

12. Пелех П.М. З історії вітчизняної психології 17 ст. *Нариси з історії вітчизняної психології 17-18 ст.* Київ: Рад. школа, 1952. С. 5-79.

13. Грицай М.С., Микитась В.Л., Шолом Ф.Я. Давня українська література / за ред. проф. М.С. Грицай. Київ: Вища школа, 1978. 416 с.

14. Калиновський Стефан. *Антологія педагогічної думки УРСР* / упоряд. Н.П. Калениченко. М.: Педагогіка, 1988. С. 123-127.

15. Плужник Є. Поезії/ упорядк., вступна стаття і примітки Л.В. Череватенка. Київ: Рад. письменник, 1988. 415 с.

16. Болтівець С. Бережливості. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-39252>

17. Історія філософії України. Хрестоматія: навч. посіб. / упоряд. М.Ф. Тарасенко, М.Ю. Русин, А.К. Бичко та ін. Київ: Либідь, 1993. 560 с.

18. Костюк Г.С. Психологічні погляди Г.С. Сковорода. *Нариси історії вітчизняної психології XVII-XVIII ст.* Київ: Рад. школа, 1952. С. 160-187.

19. Будьмо досконалі у Христі. *Послання св. Апостола Павла до колосян. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту* / перекл. Івана Огієнка. Без зазначення місця видання: Об'єднання біблійних товариств, 1990. 1528 с.

20. Болтівець С.І. Розвиток ідеї людської досконалості та післявузівського удосконалення лікаря і вчителя. *Неперервна педагогічна освіта: проблеми та перспективи*. Тези доп. н.-пр. конф. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут, 1993. 302 с.

21. Сковорода Г.С. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Леоніда Ушкалова. 2-ге вид., стереотипне. Харків: Вид. Савчук О.О., 2016. 1400 с.

22. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: 2-е наук. вид. Тернопіль: НДІ МЕВО, 2011. 168 с.

23. Фурман А.В. Українська ментальність та її культурно-психологічні координати. *Психологія і суспільство*. 2001. №1. С. 6-73.

REFERENCES

1. Rusova, S. (1937). *Moï spomyny*[My memories]. Lviv: Vydavnycha kooperatyva «Khortytsia» [in Ukrainian].
2. Seligman, Martin E.P. (1996). *The Optimistic Child: Proven Program to Safeguard Children from Depression & Build Lifelong Resilience*. New York: Houghton Mifflin [in English].
3. Seligman, Martin E.P. (2002). *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*. New York: Free Press [in English].
4. Seligman, Martin E.P. (2004). «Can Happiness be Taught?». *Daedalus*, Spring [in English].
5. Seligman, M.E.P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. *Free Press*. <https://psycnet.apa.org/record/2010-25554-000>

/psycnet.apa.org/record/2010-25554-000 [in English].

6. Shepherd, Daniel, Krdgeloh, Chris, Ryan, Clare, Schofield, Grant (2012). Psychological Well-Being, Self-Reported Physical Activity Levels, and Attitudes to Physical Activity in a Sample of New Zealand Adolescent Females. *Psychology*, Vol.3. No.6, June 18. DOI:10.4236/psych.2012.36063 [in English].

7. Chandra, Rakesh, Mukherjee, Saradiya (2015). Urban Transformations and New Dynamics of Exclusions: A Mixed Method Study of Health and Well-Being in an Expanding City of India. *Current Urban Studies*. Vol.3. No.2, June 29. DOI: 10.4236/cus.2015.32012 [in English].

8. O'Brien, Catherine (2012). Sustainable Happiness and Well-Being: Future Directions for Positive Psychology. *Psychology*. Vol.3. No.12A, December 31. DOI: 10.4236/psych.2012.312A177 [in English].

9. Demirbatir, Erol, Helvaci, Ayhan, Yilmaz, Nilufer Gul, Gulnihal, Senol, Ajda, Bilgel, Nazan (2013). The Psychological Well-Being, Happiness and Life Satisfaction of Music Students. *Psychology*, Vol.4 No.11A, November 29. DOI: 10.4236/psych.2013.411A004 [in English].

10. Darviri, Christina, Zavitsanou, Chrysa, Delikou, Aikaterini, Giotaki, Aikaterini, Artemios, Artemiadis, Anagnostouli, Maria, Varvogli, Liza, Vasdekis, Spyros, Chrousos, P. George. (2016). Pythagorean Self-Awareness Serves Successfully as a New Cognitive Behavioral-Based Technique in Multiple Sclerosis Physical and Psychosocial Well-Being and Quality of Life. *Psychology*, Vol.7 No.4, April 22. DOI: 10.4236/psych.2016.74059 [in English].

11. Dey, M., Relajo-Howell, D., Rosa dela, R. (2023). The implications of English language dominance: linguistic imperialism and cultural appropriation. *State family and youth policy: legislation, methods and practices*. 1-2(5-6), 106-119. <https://sj.udu.edu.ua/index.php/dsmp/issue/view/73/34> [in English].

12. Pelekh, P.M.(1952). Z istorii vitchyznianoï psykholohii 17 st. [From the history of domestic psychology of the 17th century]. *Narysy z istorii vitchyznianoï psykholohii 17-18 st.* Kyiv: Radianska shkola.. S. 5-79 [in Ukrainian]. .

13. Hrytsai, M.S., Mykytas, V.L., Sholom, F.Ya. (1978). Davnia ukrainska literatura [Ancient Ukrainian literature] / Za red. profesora M.S. Hrytsaia. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

14. Kalynovskiy, Stefan [Kalinovsky Stefan]. *Antolohiia pedahohichnoi dumky URSR / Uporiad. N.P. Kalenychenko.* Moskva: Pedahohika, 1988. P. 123-127. [in Ukrainian].

15. Pluzhnyk, Ye. (1988). Poezii [Poetry] / Uporiadkuvannia, vstupna stattia i prymitky L.V. Cherevatenka. Kyiv: Radianskyi pismennyk [in Ukrainian]. .

16. Boltivets, S. (2003). Berezhyvist [Providence]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Elektronnyi resurs] / redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh.* Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Rezhym dostupu: <https://esu.com.ua/article-39252> [in Ukrainian].

17. Istoriia filosofii Ukrainy [History of philosophy of Ukraine] (1993). Khrestomatiia: Navch. posibnyk / Uporiadnyky M.F. Tarasenko, M.Yu. Rusyn, A.K. Bychko ta in. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

18. Kostyuk, H.S. (1952). Psykholohichni pohliady H.S. Skovoroda [Psychological views of G.S. Skovoroda]. *Narysy istorii vitchyznianoï psykholohii XVII-XVIII st.* Kyiv:

Radianska shkola. S. 160-187 [in Ukrainian].

19. Budmo doskonali u Khrysti [Let us be perfect in Christ]. *Poslannia sv. Apostola Pavla do kolosian. Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu/Perekl. Ivana Ohienka. Bez zaznachennia mistsia vydannia: Obiednannia bibliinykh tovarystv, 1990. 1528 s.* [in Ukrainian].

20. Boltivets, S.I. (1993). Rozvytok idei liudskoi doskonalosti ta pislivuzivskoho udoskonalennia likaria i vchytelia [Development of the idea of human perfection and postgraduate improvement of doctors and teachers]. *Neperervna pedahohichna ovita: problemy ta perspektyvy. Tezy dopovidei nauково-praktychnoi konferentsii. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi derzhavnyi pedahohichnyi instytut. S. 173-175* [in Ukrainian].

21. Skovoroda, H.S.(2016). Povna akademichna zbirka tvoriv [Complete academic collection of works]; za red. prof. Leonida Ushkalova. 2-he vydannia, stereotypne. Kharkiv: Vydavets Savchuk O.O. [in Ukrainian].

22. Furman, A.V. (2011). Psykhokul'tura ukrainskoyi mental'nosti [Psychoculture of the Ukrainian mentality]. Ternopil: Ekonomichna dumka. 168 p. [in Ukrainian].

23. Furman, A. V. (2001). Ukrain's'ka mental'nist ta yiyi kul'turno-psykholohichni koordynaty [Ukrainian mentality and its cultural and psychological coordinates]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 9-73 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

БОЛТИВЕЦЬ Сергій Іванович.

Життєдайність українців наперекір і всупереч російському геноциду.

У статті висвітлені історична методологема і теоретичні здобутки української філософсько-психологічної думки, знаннєвий ресурс якої має живодайне призначення для збереження нашої багатовікової індоєвропейської нації. Здійснено співвіднесення цієї думки-деміурга із сучасною американською методологією позитивної психології. У цьому аналітичному контексті розглянуто такі ключові питання: визначення того, що входить до предмета позитивної психології, а що залишається за його межами; співвідношення обсягу того, що охоплюється предметним полем позитивної психології, а що дотичне до нього. Основна увага зосереджена на з'ясуванні того, наскільки функціонально самодостатнім для збереження життя є становлення живодайного призначення психології в умовах російського геноциду українців в Україні: які джерела надії на збереження людського життя в умовах постійних нічних російських бомбардувань осель сімей з дітьми, денних артилерійських обстрілів, згвалтувань, повішань, утоплень, спалень, поранень, розстрілів українського населення у власних домівках та під час спроб евакуації з окупованих росіянами територій. Виходячи з пошуку відповідей на ці гострі суспільні питання, стаття обґрунтовує ідеї і позиції одного із засновників позитивної психології у США Мартіна Селігмана. Сформульована дилема співіснування: «Чи може один вид-етнос мати добробут і щастя на тлі чи за рахунок життя іншого на нашій планеті?» Зазначено, що на відміну від європейського культурного процесу, психологічна думка в Україні протягом останнього тисячоліття розвивалася хвилеподібно, перебуваючи в прямій залежності від ступеня захищеності чи агресивності геокультурного середовища, структурованого різ-

ними державними утвореннями, які намагалися підкорити Україну військовим шляхом, поєднаним з іншими засобами геноциду та асиміляції. Праобразом теорії позитивної психології є теорія емоцій, створена в 1706-1710 роках Феофаном Прокоповичем, яка була викладена в п'ятій книзі підручника «Про риторичне мистецтво» під назвою «Про тлумачення афектів душі». Відповіді на питання про щастя людини розвинули Георгій Кониський, учитель Григорія Сковороди в Києво-Могилянській академії у своїй теорії щастя, і сам Григорій Сковорода. В дослідженні стверджується, що неминучий конфлікт між здобуттям і створенням, пограбуванням і збереженням результатів своєї праці, вбивством людей і захистом їхнього життя визначає нинішню війну між монголоїдною расою, яку концентрує в собі Росія, та європеїдами, до яких належать українці та їхня держава Україна, котра завжди приймала на себе перший удар з часів Золотої Орди донині. На кожному з цих етапів розвитку людської цивілізації, який супроводжувався війнами, вбивствами та пограбуваннями, збереження життя визначалося вірою у власні сили і надією на краще майбутнє, а отже на безпеку, добробут і щастя. Усе це визначає ґрунт, на якому постає живодайне призначення психологічного знання з його здатністю реалізувати творчі здібності людини для покращення існуючих взаємин, умов життя та щастя.

Ключові слова: методологія розвитку, позитивна психологія, російський геноцид українців, джерела надії, збереження людського життя, російські бомбардування і обстріли, Мартін Селігман, Феофан Прокопович, Георгій Кониський, Григорій Сковорода, монголоїди і європеїди, збереження життя, безпека, добробут, щастя.

ABSTRACT

Sergii BOLTIVETS.

The Life-Giving Vitality of Ukrainians in Defiance of and Despite Russian Genocide.

The article presents the historical methodological principle and theoretical achievements of Ukrainian philosophical-psychological thought, whose knowledge resource has a life-giving purpose for the preservation of our centuries-old Indo-European nation. A correlation of this demiurgic thought is drawn with the modern American methodology of positive psychology. In this analytical context, the following key questions are examined: determining what is included in the subject of positive psychology and what remains outside it; the question of the ratio of the volume of what is covered by the subject field of positive psychology compared to what is adjacent to it. The main focus is on determining how functionally self-sufficient for the preservation of life the formation of the life-giving purpose of psychology is in the conditions of the Russian genocide of Ukrainians in Ukraine: what are the sources of hope for preserving human life in the conditions of constant nightly Russian bombing of homes of

families with children, daytime artillery shelling, rapes, hangings, drownings, burnings, injuries, shootings of the Ukrainian population in their own homes and during attempts to evacuate from the territories occupied by the Russians. Based on the search for answers to these pressing social questions, the article substantiates the ideas and positions of one of the founders of positive psychology in the USA, Martin Seligman. The article poses the dilemma of coexistence: «Can one species-ethnos have well-being and happiness against the background of or at the expense of the life of another on our planet?» It is noted that, unlike the European cultural process, psychological thought in Ukraine over the past millennium has developed in a wave-like manner, being directly dependent on the degree of protection or aggressiveness of the geocultural environment structured by various state formations that tried to conquer Ukraine by military means combined with other means of genocide and assimilation. The prototype of the theory of positive psychology is the theory of emotions, created in 1706-1710 by Feofan Prokopovich, which was set out in the fifth book of the textbook «On the Art of Rhetoric» under the title «On the Interpretation of the Affects of the Soul.» Answers to the question of human happiness were developed by Heorhiy Konysky, Hryhoriy Skovoroda's teacher at the Kyiv-Mohyla Academy in his theory of happiness, and Hryhoriy Skovoroda himself. The article argues that the inevitable conflict between acquisition and creation, plunder and preservation of the results of one's labor, killing people and protecting their lives determines the current war between the Mongoloid race, which is concentrated in Russia, and the Europoids, to which Ukrainians and their state Ukraine belong, which has always taken the first blow from the time of the Golden Horde to the present day. At each of these stages of the development of human civilization, which was accompanied by wars, murders and plunder, the preservation of life was determined by faith in one's own strength and hope for a better future, and therefore – for security, well-being and happiness. All this determines the ground on which the life-giving purpose of psychological knowledge is revealed, with its ability to realize a person's creative abilities to improve existing relationships, living conditions, and happiness.

Keywords: development methodology, positive psychology, Russian genocide of Ukrainians, sources of hope, preservation of human life, Russian bombings and shelling, Martin Seligman, Feofan Prokopovich, Heorhiy Konysky, Hryhoriy Skovoroda, Mongoloids and Europoids, preservation of life, security, well-being, happiness.

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Віктор МОСКАЛЕЦЬ,
д. психол. н., проф. Оксана ФУРМАН.**

Надійшла до редакції 02.10.2025.

Підписана до друку 24.11.2025.

Дата публікації 30.03.2026.

Бібліографічний опис для цитування:

Болтівець С.І. Життєдайність українців наперекір і всупереч російському геноциду. Психологія і суспільство. 2026. № 1. С. 8-20. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2026.01.008>